

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Доведено актуальність проблеми збереження та зміцнення здоров'я майбутніх військових фахівців у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах. Структуровано освітнє середовище у ВВНЗ як єдність соціального, інформаційного, змістово-діяльнісного, просторово-предметного, соматичного компонентів. Визначено теоретико-методичні засади, обґрунтовано модель педагогічної системи, висвітлено суть і механізми формування здоров'язберігаючого освітнього середовища у ВВНЗ.

Ключові слова: *здоров'я, здоровий спосіб життя, освітнє середовище, вищий військовий навчальний заклад, курсант, офіцер.*

Постановка проблеми. У контексті визначення чинників, які впливають на стан здоров'я майбутніх військових фахівців, проблема формування здоров'язберігаючого освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) є надзвичайно актуальною, що підтверджує аналіз наукових досліджень та публікацій. Так, науковці О. Бантюкова, М. Горліченко, Н. Івашко, Н. Нечипор наполягають на необхідності компетентного психолого-педагогічного супроводу, своєчасного виявлення ризиків для суб'єктів освітнього середовища; експертизи та моніторингу оцінки ефективності заходів щодо забезпечення безпеки середовища у середніх (ліцеза, кадетських корпусах) та вищих військових навчальних закладах, організаціях і підприємствах, що обслуговують усі види транспорту (авіаційного, водного, залізничного, автомобільного) [1-4].

Наголошуючи на міжнародному статусі проблеми, зазначимо, що у Збройних Силах країн НАТО кар'єра командирів (начальників) усіх рангів залежить від здатності забезпечити належний рівень професійного здоров'я особового складу. Для цього створено центри фізичного розвитку та вдосконалення, споруджено велику кількість спортивних майданчиків, затверджено програми зміцнення морального клімату, поліпшення соціально-побутових умов, організації відпочинку та розваг, проводиться серйозна боротьба з соціальними відхиленнями в поведінці військовослужбовців. Для порівняння: у Збройних Силах України військовослужбовець часто вважає за краще бути хворим, ніж здоровим, бо хвороба на деякий час звільняє його від складних умов військової служби, а в багатьох випадках забезпечує звільнення зі Збройних Сил.

Дослідження виявили незадовільний стан здоров'я та низький рівень фізичної підготовки у майже половині осіб молодого поповнення. Ситуацію ускладнюють висока щільність проживання, низька температура повітря у спальних приміщеннях, недоліки у харчуванні, водопостачанні, електропостачанні та гігієнічному утриманні, а також екстремальні умови професійної діяльності (фізичні і психічні переобтяження, негативний вплив шуму, вібрації, електромагнітних полів, джерел радіаційного випромінювання, токсичних сполук).

Зазначене актуалізує проблему формування у ВВНЗ освітнього середовища, яке сприяло б формуванню, збереженню, зміцненню та відтворенню здоров'я всіх суб'єктів освітньо-професійної діяльності.

Метою статті є висвітлення суті, параметрів, технології формування здоров'язберігаючого освітнього середовища у ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Проведене дослідження [5] дозволило визначити *здоров'я людини* як систему, що поєднує розумові, фізичні, духовні, психічні, моральні сутнісні сили людини, які забезпечують її повноцінну та продуктивну життєдіяльність. Зазначимо, що здорова людина здатна досконало адаптуватися до впливу на організм факторів оточуючого середовища. Під збереженням здоров'я будемо розуміти процес і результат упровадження засобів і методів психолого-педагогічної підтримки та супроводу, профілактики та запобігання негативної дії чинників ризику щодо забезпечення нормального та безперебійного функціонування фізичної та психічної підсистем людини.

Під освітнім середовищем вищого військового навчального закладу будемо розуміти оточення суб'єктів освітньої діяльності, в якому можна виділити соціальний, інформаційний, змістовно-діяльнісний, просторово-предметний, соматичний компоненти. Суб'єкти освітньо-професійної діяльності та взаємодії складають суб'єктну частину освітнього середовища.

Так, соціальний компонент освітнього середовища інтегрує соціальні контакти суб'єкта освітньо-професійної діяльності та педагогічної, військово-службової взаємодії на рівні соціуму, освітньої установи (ВВНЗ), її підрозділів (факультету, курсу, навчальної та різного роду референтних груп). Зазначені контакти виражаються у педагогічних, військово-професійних, службових, міжособистісних взаєминах, у процесі яких відбувається засвоєння змісту освіти, досвіду освітньо-професійної діяльності,

культурних норм життєдіяльності, наслідування способу життя, поведінки. Соціальний комфорт людини визначається "устроєм" академічної групи, реальним місцем у структурі групи, залученням до інших груп і угруповань, рівнем захищеності в колективі від різного роду посягань.

Інформаційна складова освітнього середовища регулює внутрішній розпорядок освітнього закладу за державними законами, військовими статутами, статутом навчального закладу, наказами, вимогами, дорученнями, повідомленнями, традиціями, корпоративною культурою, правилами суспільної та особистісної безпеки (у приміщеннях, на дорозі, у повітрі). Неабияке значення мають засоби наочності, реклами, ідеї, виражені в тій чи іншій формі, вимоги (щодо форми одягу, стройові).

До просторово-предметної складової освітнього середовища входять територіальні, географічні, кліматичні, матеріальні, фізико-хімічні, біологічні, санітарно-гігієнічні умови проживання, навчання, служби, побуту (архітектура житла, одяг, предмети широкого вжитку, власність, устаткування). Соматичну частину середовища відносно психіки людини становить власний організм та його стани. Як свідчить структурний аналіз освітнього середовища ВВНЗ, його складові як безпосередньо, так і опосередковано впливають на стан здоров'я суб'єктів освітньо-професійної діяльності.

Здоров'язберігаюче освітнє середовище ВВНЗ схарактеризуємо як сукупність управлінських, організаційних, навчальних умов, що забезпечують формування, збереження, зміцнення та відтворення соціального, фізичного, психічного здоров'я суб'єктів освітньо-професійної діяльності, педагогічної та військово-службової взаємодії.

Загальнонаукові засади дослідження складають положення філософії людиноцентризму, гуманістичної психології, що відображає високий рівень людинолюбства, душевної теплоти, глибокої поваги до людини, її гідності та здоров'я, знання життя, підкреслює роль соціологічних, політичних, економічних, антропологічних факторів формування та розвитку особистості.

Формування здоров'язберігаючого освітнього середовища має відбуватися в руслі реалізації концепцій педагогіки співробітництва та життєтворчості, які сприяють найвищим особистісним досягненням, життєвій, освітній, професійній продуктивності, формуванню турботливих, чуйних і відданих взаємин, забезпеченню психологічного здоров'я, соціально-комунікативної компетентності. В освітньому середовищі будь-якого навчального закладу має бути забезпечене формування спеціальних знань, вмінь, навичок збереження, зміцнення свого здоров'я, створення індивідуального здорового способу життя, а також впровадження педагогічних технологій самовдосконалення, укріплення свого тіла, психіки, емоцій, роботи над розвитком своїх природних задатків, здібностей, талантів, виховання гуманного ставлення до світу, оточення, самого себе.

Методологію формування здоров'язбережувального освітнього середовища складає цілісний методологічний підхід в єдності акмеологічного, аксіологічного, валеологічного, компетентнісного, ресурсного аспектів. Так, акмеологічний підхід актуалізує найважливіші надбання наук про людину щодо єдності навчання, виховання та розвитку, надання можливостей для самореалізації особистості, досягнення нею успіху в різноманітних сферах діяльності. Аксіологічний підхід спрямований на транзитивну та засвоєння майбутніми військовими фахівцями пріоритетних цінностей, пов'язаних із збереженням життя та зміцненням здоров'я. Валеологічний підхід пов'язаний із упровадженням до освітнього процесу здоров'язбережувальних технологій (педагогічних, соціально-адаптованих, медично-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, екологічних). Урахування компетентнісного підходу забезпечує формування в курсантів ключових компетенцій щодо забезпечення життєздатності, життєтворчості, збереження, зміцнення, відновлення здоров'я, здорового способу життя. Ресурсний аспект забезпечує раціональне використання зовнішніх і внутрішніх ресурсів оздоровлення освітнього середовища ВВНЗ.

Вивчення наукового доробку дослідниці Л. Ісаєвої дозволило встановити зміст і структуру технології формування здоров'язберігаючого освітнього середовища у ВВНЗ. Зазначений процес перебігає такі етапи: 1) організаційний; 2) констатувально-моделювальний; 3) формувально-впроваджувальний (діяльнісний); 4) аналітико-рефлексивний [4].

Так, на організаційному етапі доцільно провести аналіз освітнього середовища на предмет визначення особливостей повсякденного життя суб'єктів, норм і правил поведінки, способів організації освітньо-професійної діяльності, дозвілля, побуту, можливостей задоволення фізичних, духовних потреб, участі в житті соціуму, наявності ризиків освітнього середовища.

На констатувально-моделювальному етапі доцільно здійснити моделювання здоров'язберігаючого освітнього середовища, системи всіх виховних впливів; пошук механізмів досягнення поставленої мети: принципів, функцій, методів, форм, ресурсного забезпечення; практичну апробацію нового змісту, структури та методики формування готовності педагогів до виховання здорового способу життя курсантів.

На формувально-впроваджувальному (діяльнісному) етапі мають реалізуватися механізми створення здоров'язберігаючого освітнього середовища ВВНЗ. Так, формування здоров'язберігаючого освітнього середовища передбачає вдосконалення змісту освіти завдяки включенню до нього системи валеологічних знань і умінь, організації суспільно значущих та освітніх передумов для формування здорового способу життя, перетворення середовища ризиків на простір можливостей самореалізації особистості.

Рис. 1. Модель формування здоров'язберігаючого освітнього середовища.

Необхідно забезпечити пріоритет права людини на життя, його облаштування, здоров'я та здоровий спосіб життя, усвідомлення себе відповідальним, активним носієм соціального, фізичного, духовного потенціалу, що має бути реалізований у процесі діяльності. Необхідно забезпечити кожній людині своє місце в соціумі, адаптацію до курсантського або педагогічного колективу, налагодження плідної співпраці, участь у самоврядуванні. Здоров'я неможливе без гармонізації особистості, формування її реалістичної Я-концепції, готовності та здатності до самовдосконалення, самореалізації, самопізнання, бачення життєвих, перспективних і службових перспектив.

Важливим є також створення комфортного психологічного мікроклімату в курсантському та педагогічному колективах на основі реалізації гуманістичних підходів педагогічної взаємодії, особистого прикладу та власної позиції у системі життєвих цінностей. Великого значення набуває інтеграція навчальних дисциплін гуманітарного блоку із фізичною культурою, основами безпеки життєдіяльності, спираючись на кращі традиції етнопедагогіки, світових освітніх систем.

Серед практичних природоохоронних, оздоровчих, профілактичних заходів варто відзначити активну антиютюнову пропаганду, що проводиться серед курсантів, їхню участь у спортивно-масових заходах, організацію змістовного дозвілля.

На аналітико-рефлексивному етапі формування здоров'язберігаючого середовища у ВВНЗ доцільно провести моніторинг стану здоров'я курсантів, задоволеності якістю освітнього середовища за визначеними параметрами.

Висновки. Результати дослідження узагальнено у вигляді моделі формування здоров'язберігаючого освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах (див. рис.). У подальших розробках передбачається уточнити критерії та показники стану сформованості здоров'язберігаючого освітнього середовища у вищих військових навчальних закладів авіаційного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бантюкова Е. Образовательная среда военного вуза как средство педагогической поддержки курсантов военного факультета [Электронный ресурс] / Е. Бантюкова // Материалы международной научно-практической конференции (17-18 марта, г. Гродно). – Режим доступа : <http://www.elib.grsu.by/katalog/163671-354773.pdf>.
2. Горліченко М. Г. Реалізація педагогічних умов адаптації курсантів до навчання у вищих військових навчальних закладах / М. Г. Горліченко // Наука і освіта. – 2004. – № 4–5. – С. 118–121.
3. Ивашко Н. Н. Адаптация курсантов к образовательной среде вуза ФСИН России : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата педагогических наук / Наталья Николаевна Ивашко. – Кузбасская государственная педагогическая академия, Новокузнецк, 2009. – 20 с.
4. Нечипор Н. М. Проблема безпечного освітнього середовища в системі військової освіти / Н. М. Нечипор // Восьма наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба "Новітні технології – для захисту повітряного простору" : [тези відповідей, (18–19 квітня 2012 року)]. – Х. : ХУПС ім. І. Кожедуба, 2012. – С. 389–390.
5. Марченко О. Г. Здоров'язберігаючі технології формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах / О. Г. Марченко // Навчально-виховний процес : методика, досвід, проблеми. – Х. : ХУПС імені І. Кожедуба. – 2014. – № 2 (132). – С. 4–7.
6. Исаева Л. И. Безопасность образовательной среды дошкольного учреждения [Электронный ресурс] / Л. И. Исаева. – СПб, 2014. – 293 с. – Режим доступа : http://www.herzen.spb.ru/img/files/ffk275/Bezopasnost_образovatelnoiy_sredai_doshkolnogo_uchrejdeniya_1.pdf.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bantyukova E. Obrazovatel'naya sreda voennogo vuza kak sredstvo pedagogicheskoy podderzhki kursantov voennogo fakul'teta [Educational Sphere of the Military Educational Establishment as the Means of the Cadets' Pedagogical Support on the Military Faculty] [Elektronnyy resurs] / E. Bantyukova // Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii [Materials of the International Scientific-Practical Conference] (17–18 marta, g. Grodno). – Rezhym dostupu : <http://www.elib.grsu.by/katalog/163671-354773.pdf>.
2. Gorlichenko M. G. Realizatsiya pedagogichnykh umov adaptatsiyi kursantiv do navchannya u vyshchyykh viys'kovyykh navchal'nykh zakladakh [Realization of Cadets' Pedagogical Adaptation Conditions to the Education in Higher military Educational Establishments] / M. G. Gorlichenko // Nauka i osvita [Science and education]. – 2004. – № 4–5. – S. 118–121.
3. Ivashko N. N. Adaptatsiya kursantov k obrazovatel'noy srede vuza FSIN Rossii [Cadets' Adaptation to the Educational Space of the Higher Educational Establishment of the Federal Service for the Execution of Sentences of Russia] : avoref. diss. na soiskanie uch. stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk / Natal'ya Nikolaevna Ivashko. – Kuzbasskaya gosudarstvennaya pedagogicheskaya akademiya, Novokuznetsk, 2009. – 20 s.
4. Nechipor N. M. Problema bezpechnogo osvithn'ogo seredovishcha v systemi viys'kovoyi osvity [The Issue of Safe Educational Environment in the System of Military Education] / N. M. Nechipor // Vos'ma naukova konferentsiya Kharkiv'skogo universytetu Povitryanykh Syl imeni Ivana Kozheduba "Novitni tekhnologiyi – dlya zakhystu povitryanogo prostoru" [The Eighth Scientific Conference of Kharkin Air Forces University Named after Ivan Kozhedub "Latest Technologies – for the Air Space Defense"] : [tezy vidpovidey, (18–19 kvitnya 2012 roku)]. – Kh. : KHUPS im. I. Kozheduba, 2012. – S. 389–390.

5. Marchenko O. G. Zdorov'yazberigayuchi tekhnologiyi formuvannja osvithn'ogo sere dov yshcha u vyshchykh viys'kovykh navchal'nykh zakladakh [Health Saving Technologies of Forming the Educational space in the Higher Military Educational Establishments] / O. G. Marchenko // Navchal'no-vykhovnyy protses : metodyka, dosvid, problemy [Educational Process : Methodology, Experience, Issues] . – KH. : KHUPS imeni I. Kozheduba. – 2014. – № 2 (132). – S. 4–7.
6. Isaeva L. I. Bezopasnost' obrazovatel'noy sredy doshkol'nogo uchrezhdeniya [Pre-School Educational Establishment' s Educational Space Safety] [Elektronyy resurs] / L. I. Isaeva. – SPb, 2014. – 293 s. – Rezhym dostupu : http://www.herzen.spb.ru/img/files/ffk275/Bezopasnost_obrazovatelnoiy_sredai_doshkolnogo_uchrejdieniya_1.pdf.

Матеріал надійшов до редакції 05.12. 2014 р.

Марченко О.Г. Теоретико-методические основы формирования здоровьесберегающей образовательной среды в высших военных учебных заведениях.

Доказана актуальность проблемы сохранения и укрепления здоровья будущих военных специалистов в процессе обучения в высших военных учебных заведениях. Структурирована образовательная среда в ВВУЗ как единство социального, информационного, содержательно-деятельностного, предметного, соматического компонентов. Определены теоретико-методические основы, обоснована модель педагогической системы, освещены суть и механизмы формирования сохраняющей здоровьеобразовательной среды в ВВУЗ.

Ключевые слова: *здоровье, здоровый образ жизни, образовательная среда, высшее военное учебное заведение, курсант, офицер.*

Marchenko O. G. Theoretical and Methodological Foundations of the Formation of the Health Preserving of the Educational Environment in Higher Military Educational Institutions.

The urgency of the problem of the health preserving and strengthening of future military personnel has been proved. The problem in the theoretical and practical aspects has been studied. The necessity of forming, strengthening, reproducing of future military specialists' health and healthy lifestyles has been proved. The essence and parameters of the cadets and officer's health, their healthy lifestyle motivation have been substantiated. The essence and parameters for the evaluation of health preserving of educational environment formation in military educational institutions (social, informational, substantive and active, space and object and somatic components) have been defined. The informational component of the educational environment regulates internal rules of the educational institution. Spatially substantive component of the educational environment includes sanitary living conditions, training. Each subject is the subjective part of the educational environment. In the formation of the healthy learning environment in higher military educational institutions pedagogic principles of cooperation, humanity, acmeology, valeology, resource and technological approaches are relevant.

Keywords: *health, healthy lifestyle, educational environment, higher military educational institution, officer.*